

GAZAVÂT-I HAYREDDİN PAŞA ADLI ESERDE (vr. 1b-200a) GEÇEN ASKERLİK VE SAVAŞ TERİMLERİ

Sevde Nur CEYLAN ERTEN - Mesut ŞEN**

Öz

Gaza kelimesi ilk anlamıyla ‘savaşa gitmek, savaşmak’ anlamına gelmektedir. Zaman içinde Müslümanlar, İslam’ı koruma ve yayma gayesiyle gayrimüslimlere karşı yürüttükleri savaşları ‘gaza’ olarak adlandırmışlardır. Bu savaşları konu alan ve bu mücadeleleri destansı bir üslupla anlatan eserlere *ghazaname* ya da daha yaygın adıyla *ghazavatname* denilmektedir. Gazavatnameler, kahramanlıkları öne çıkarırken aynı zamanda dönemin dinî, kültürel ve siyasi anlayışını da yansıtır. Bu yönüyle hem tarihî bir belge hem de edebî bir anlatı niteliğindedir. Eski Türkiye Türkçesiyle kaleme alınmış olan *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* önemli bir gazavatname örneğidir. Eser, Osmanlı denizciliğinin önde gelen isimlerinden biri olan Barbaros Hayreddin Paşa ile kardeşi Oruç Reis’in hayatını ve savaşlarını konu edinir. Bu çalışmada, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü 2639 numarada kayıtlı olan *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* adlı eserin 1b-200a sayfaları arasında kaleme alınmış mücadelelerin anlatımında kullanılan askerlik ve savaş terimleri incelenmiş ve bu terimlerle ilgili metinden örnekler verilmiştir. Terimlerin tespitinde doküman analizi yöntemi kullanılmış, Türk Dil Kurumu Sözlüğü, Kubbealtı Lugatı, Steingass’ın Farsça-İngilizce Sözlüğü ve The Lingua Franca in the Levant Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin sözlüğünden söz konusu terimlerin anlamları elde edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*, gazavatname, askerlik ve savaş terimleri, Eski Türkiye Türkçesi.

MILITARY AND WAR TERMS IN THE WORK NAMED GAZAVÂT-I HAYREDDİN PASHA (vr. 1b-200a)

Abstract

The word ghaza originally meant ‘to go to war, to fight’. Over time, Muslims called the wars they waged against non-Muslims with the aim of protecting and spreading Islam ‘gaza’. Works that deal with these wars and narrate these struggles in an epic style are called *ghazaname* or, more commonly, *ghazavatname*. Ghazavatnames highlight heroism while also reflecting the religious, cultural and political understanding of the period. In this respect, they are both a historical document and a literary narrative. *Gazavât-ı Hayreddin Pasha*, written in Old Anatolian Turkish, is an important example of ghazavatname. The work covers the life and wars of Barbaros Hayreddin Pasha, one of the leading figures in Ottoman seafaring, and his brother Oruç Reis. In this study, the terms military service and war used in the description of the struggles written between pages 1b-200a of the work named *Gazavât-ı Hayreddin Pasha*, registered at Istanbul University Library Turkish Manuscripts Department number 2639, were examined and examples of these terms were given from the text. Document analysis method was used to determine the terms, and the meanings of the terms in question were obtained from the Turkish Language Association Dictionary, Kubbealtı Dictionary, A Comprehensive Persian-English Dictionary and The Lingua Franca in the Levant Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin.

Keywords: *Gazavât-ı Hayreddin Pasha*, ghazavatname, war terms, Old Anatolian Turkish.

*Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Doktora Programı, İstanbul. ceylansevdener@gmail.com / ORCID: 0000-0002-6126-8161.

*Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, İstanbul. mesut.sen@marmara.edu.tr / ORCID: 0000-0002-0867-9041.

Giriş

"Gazavat kelimesinin tekili olan gaza 'cenge gitmek, cenk etmek' manasında olmakla beraber daha sonra din düşmanlarıyla yapılan savaşları ifade eden 'cihad'la aynı anlamda kullanılmış ve bu anlam yaygınlaşmıştır" (Erkan 1996: 439). Gaza, İslam dinini korumak veya yaymak amacıyla Müslüman olmayan topluluklara karşı yapılan savaşlara denir. Bu tanımdan hareketle düşmanla yapılan savaşlara "gazaname" ya da "gazavatname" ismi verilmiştir. Gazavatnamelerde savaşlar, çoğu zaman İslam'ın zaferi ve İslam yolundaki mücadele olarak betimlenir.

"Düşman topraklarına yapılan sürekli akınlarla, girilen karşılıklı savaşları, bu savaşlarda gösterilen kahramanlıklarla kazanılan zaferleri anlatan manzum ve mensur eserler 'Gazavatname' adı altında toplanır. Bunlar Zafer-nâme, Fetih-nâme gibi adlar alır" (Levend 1973: 158). Tarih boyunca fetihleri ve zaferleri anlatan eserlerin tamamına 'gazavatname' denilmiştir. Ancak son dönemlerde meydana gelen savaşları anlatan eserler 'zafername' adını almıştır.

Gazavatnameler; belirli bir askeri seferin ya da savaşın ayrıntılı bir şekilde aktarıldığı eserlerdir. Söz konusu eserlerde anlatı çoğunlukla tek bir kahraman figür etrafında şekillenir. Bu eserler yalnızca edebî nitelikleriyle değil aynı zamanda geçmişte yaşanan savaşları, kahramanlıkları ve bu olaylarda yer alan tarihî şahsiyetleri konu edinmeleri bakımından da önemli kaynaklardır. Bu yönleriyle gazavatnameler hem edebiyat hem de tarih araştırmaları açısından büyük bir değer taşır. Özellikle klasik Osmanlı tarihinde kısa olarak yer alan bazı olaylar, gazavatnamelerde ayrıntılı biçimde yer alır. Böylece bu tür eserler tarihsel anlamda tamamlayıcı tarih kaynakları hâline gelir.

Gazavât-ı Hayreddin Paşa

Gazavât-ı Hayreddin Paşa, Barbaros Hayreddin Paşa ile kardeşi Oruç Reis'in hayatını ve mücadelelerini konu alan bir gazavatnamedir. "İşlediği konu, kapsadığı olaylar ve yazıldığı dil ve üslup bakımlarından bütün gazavatnameler içinde şüphesiz en önemlisi, en ilginç olan Hayreddin Paşa Gazavatnamesi, Joseph von Hammer'den bu yana, bütün araştırmacılarca Barbaros'un hayatı ve seferleri için başlıca kaynak sayılmıştır" (İz 1972: 71). Ayrıca bu eser hem Osmanlı denizcilik tarihinin hem de gazavatname edebiyatının önemli örneklerinden biridir.

Eserin müellifi, kaynaklarda Murâdî mahlasıyla anılan ve bahriyede yetişen Seyyid Murad'dır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber XV. yüzyılın son çeyreğinde doğduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır. Denizcilik alanındaki bilgi ve tecrübesiyle tanınan Seyyid Murad, *Kitâb-ı Bahriyye*'nin telif sürecinde de görev almıştır. Daha sonraki yıllarda ise Osmanlı denizciliğinin önemli isimlerinden biri olan Barbaros Hayreddin Paşa'nın yanında yer almıştır. Seyyid Murad'ın Barbaros'un yanında hangi hizmetlerde bulunduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak onun *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* adlı eseri, Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle paşanın ağzından yazdığı kesin olarak bilinmektedir (Galotta 1996: 438). Eser, Hayreddin Paşa'nın bir otobiyografisi sayılmaktadır. Murâdî bu eserin bir nüshasını Vezîriâzam Rüstem Paşa'ya vermiştir. Rüstem Paşa ile Macaristan'a sefere giden Murâdî İstanbul'a döndükten sonra Hayreddin Paşa'nın hayatının ikinci bölümünü kaleme almıştır.

Gazavât-ı Hayreddin Paşa iki bölümden oluşmaktadır. 1541 tarihinde tamamlanan ilk bölümün ardından eserin ikinci bölümü Barbaros Hayreddin Paşa'nın ölüm yılı olan 1546'ya kadar olan dönemi kapsamaktadır. *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* adlı eserin ilk bölümü manzum ve mensur olmak üzere iki şekilde kaleme alınmıştır. Her ikisinde de hemen hemen aynı olaylar anlatılmakta olup manzum olan mensur olan eserden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Eserin İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar Bölümünde yer alan 2639 numaralı nüshasının 200b-396a sayfaları arası Prof. Dr. Mesut Şen'in danışmanlığında Miraç Erten tarafından doktora tezi olarak çalışılmaktadır. 1b-200a sayfaları ise Prof. Dr. Mesut Şen'in danışmanlığında tarafımdan doktora tezi olarak çalışılmakta olup bu sayfalarda anlatılan olaylar genel itibarıyla şu şekildedir: Eser; Allah'a, Peygamber'e ve

Dört Halife’ye sunulan övgü ile başlar. Dört kardeş olan İshak, Oruç, Hızır ve İlyas’ın deniz ticaretine başlamalarıyla olaylar şekillenir. Oruç Reis, kardeşi İlyas ile birlikte Şam-Trablus seferine çıkar, İlyas burada şehit düşer. Oruç Reis ise esir alınır. Hayreddin Reis, Oruç Reis’i kurtarmaya çalışsa da başaramaz. Oruç Reis kendi imkânlarıyla kurtulur ve kurtulduktan daha sonra Mısır’a gider. Mısır sultanı Oruç Reis’i kendi gemisinin kaptanı yapar. Oruç ve Hızır Reis de, Kuzey Afrika kıyılarında deniz seferlerine çıkmaya başlarlar. Kardeşler, özellikle Cezayir tarafına yönelirler, birçok düşman gemisini ele geçirip batırırlar. Böylece Akdeniz’de Osmanlı nüfuzu artar. Kazanılan bu zaferler sayesinde bölge halkı Osmanlı’ya tâbi olur. İspanyol donanması, Cezayir üzerine büyük bir sefer düzenlemeye karar verir. Oruç Reis, burada son nefesine kadar savaşır ve şehit düşer. Oruç Reis’in ardından Hayreddin Reis’i ortadan kaldırmak için mücadele başlar. Kâfirler Tilimsan Sultanı ile iş birliği yapar ve donanma hazırlayarak Cezayir’e sefere çıkarlar. Ancak kâfirler büyük bir bozguna uğrar, binlerce kişi öldürülür ve esir alınır. Bir kısmı da denizde boğularak ölür.

Halk, Hayreddin Reis’i takdir eder. Leventler ve gaziler kışlarında huzur içinde yaşarlar. Baharın gelişiyle beraber yeniden deniz seferlerine çıkarlar. Hayreddin Reis, Cezayir topraklarının Osmanlı’ya ait olduğunu dile getirerek Sultan Selim Han adına sikke basılmasını ister. Hayreddin Reis bunun üzerine Cezayir Beylerbeyliğine atanır. Tilimsan beyi, Hayreddin Paşa’nın etrafında bulunan halka saldırılar düzenler. Hayreddin Paşa yanına aldığı süvarilerle sefere çıkar ve düşmanı mağlup eder. Hayreddin Paşa Mostaganem seferine de çıkar ve burayı ele geçirir. Hayreddin Paşa büyük bir orduyla Tunus ordusuna pusu kurar ve bu orduyu büyük bir hezimete uğratar.

Cezayir’in önde gelenleri Türklere karşı isyan planları yaparlar. Sonunda, bu isyanın önlenmesi ve düzenin sağlanması için Türk askerleri devreye girer ve Cezayir’deki durum kontrol altına alınır. Hayreddin Paşa Cezayir’de yeni bir düzen kurmaya çalışırken birçok kişi fesat çıkarır. Bunun üzerine gece bir rüya görür ve bu rüyanın tesiriyle Cezayir’i terk eder, Cicel limanına ulaşır. Burada Cicel halkı onu büyük bir sevinçle karşılar. Paşa bölgedeki bazı adaları fetheder ve büyük miktarda ganimet toplar. Ardından Venedik’e sefere çıkar, büyük bir Venedik teknesini ele geçirir ve bu zafer halkı çok sevindirir. Hayreddin Paşa, Venedik’e karşı başarılı bir sefer düzenler ve büyük ganimetler elde ederek tekrar Cezayir’e doğru yola çıkar, yolculuk sırasında yine birçok ganimet ele geçirilir, zaferler kazanılır.

Gazavât-ı Hayreddin Paşa’nın dili hakkında, 16. yüzyılda kaleme alındığından dolayı tam bir sınır çizmek mümkün görünmemektedir. Eserin dili Osmanlı Türkçesine dâhil edilebileceği gibi bu yıllarda yazılmış eserlerin imlalarında kesin hatlarla ayrışma söz konusu olmadığı için onu Eski Türkiye Türkçesi ile kaleme alınmış bir eser olarak da değerlendirebilir.

“Oğuz Türkçesinin ilk ürünleri 13. yüzyılda Anadolu’da meydana geldiği için bu metinlerde kullanılan dile umumiyetle Eski Türkiye Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi ya da Eski Osmanlı Türkçesi adı verilmektedir” (Şen 2019: 179). Batı Türkçesi içerisinde yer alan Eski Türkiye Türkçesi dönemini Osmanlı Türkçesi takip etmiştir, günümüzde de yerini Türkiye Türkçesi devam ettirmektedir. Eski Türkiye Türkçesi yalnızca Anadolu’da kullanılan bir dil değildir. Bu dil aynı zamanda Kuzey ve Güney Azerbaycan ile Irak ve Suriye bölgelerinde de kullanılmıştır. “Eski Anadolu Türkçesi bilhassa Türkçe bakımından kendisinden sonraki iki devreden çok farklıdır. Bu devreye Batı Türkçesinin bir oluş, bir kuruluş devresi olarak bakmak yerinde olur” (Ergin 2002: 17). Eski Türkiye Türkçesi 13. yüzyılda şekillenmeye başlamış ve 16. yüzyılın başlarına kadar varlığını devam ettirmiştir. Bu dönemden itibaren dildeki yapısal ve söz varlığına dair değişikliklerle birlikte yerini Osmanlı Türkçesine bırakmıştır. Siyasi bağlamda ise bu dönem Beylikler dönemini, Karakoyunlu ve Akkoyunlu dönemleriyle, Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerini kapsamaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait metinlerin fonetik özellikleri incelendiğinde, ünlü uyumunun tam olarak sağlanmadığı görülmektedir. Özellikle ünlülerin düzlük-yuvarlaklık bakımından uyumsuz olduğu ve ünlülerde genellikle yuvarlaklaşmanın yer aldığı bilinmektedir. Uygur ve Arap imla geleneğini devam ettiren Eski Türkiye Türkçesi, eski Türk yazı geleneğini ve Arap yazı geleneğini de devam ettirmiştir. *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* adlı eser de bu özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Eser incelediğinde Eski Türkiye Türkçesinin dil ve imla özelliklerinin metinde daha belirgin bir biçimde etkili olduğu görülmektedir. Metinde

yer alan Eski Türkçedeki kök hece *e*'sinin *i* olarak yer alması (dimek); bazı ses olaylarından dolayı ünlülerin yuvarlaklaşması (kapu < E.T. kapıg); bazı kelimelerde yer alan ikinci hece yuvarlaklığı (eyü, kendü); ikinci hece düzlüğü (okı-, togrı); çokluk birinci şahıs ekinde -vuz, -vüz kullanımı (gelemeyorvuz); bazı kelimelerde yer alan *b* sesinin *v*'ye dönüşmesi (var- < E.T. bar, ev < E.T. eb ~ ew); kelime başındaki bazı *t*'lerin *d*'ye çevrilmesi (dil < E.T. tıl, di- < E.T. ti-); kelime başındaki *k*- sesi *g*'ye dönüşmesi (gemi < E.T. kemi, gel- < E.T. kel-), ilgi hâli ekinin -Uñ, -nUñ, -Um şeklinde yuvarlak olması gibi özellikler bu durumu temsil eden örneklerden bazılarıdır.

Gazavât-ı Hayreddin Paşa Adlı Eserde (vr. 1b-200a) Geçen Askerlik ve Savaşla İlgili Terimler

Gazavât-ı Hayreddin Paşa adlı eser, Osmanlı döneminde denizlerde yapılan gazaları, savaşları ve seferleri konu alan bir eserdir. Bu bakımdan eserin anlatımını kuvvetlendirmek için birçok savaş terimine yer verilmiştir. Eserde anlatılan hikâye içerisinde dikkat çeken en önemli unsurlardan biri askerî terminolojiye sıklıkla başvurulmasıdır. Bu terimler, savaş aletleri, teknikleri ve askerî birliklerle ilgili adlandırmaları içermektedir. Bunun yanında dönemin askerî yapılanması, ünvanların kullanımı, silahların biçimi ve savaş disiplini hakkında bilgi vermektedir. Bütün bunlar *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* adlı eseri askerî terimlerin tarihsel bağlamda incelenebileceği önemli bir kaynak hâline getirmektedir. Dolayısıyla, bu tür gazavatnameler Osmanlı dönemi savaş kültürünün terminolojik zenginliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca dönemin askerî yapısını da detaylı bir biçimde sunmaktadır. Çalışılan metinde yer alan askerlik ve savaşla ilgili terimlerin karşılıkları öz bölümünde belirtilen sözlüklerden elde edilerek aşağıda verilmiştir:

alay: Orduda iki veya fazla taburun birleşmesiyle meydana gelen birlik.

[İ, 54b] (...) (8) Bir **alay** gönüllü 'asker herkes kendü (9) başlarına fâ'il-i muhtâr idiler.

[İ, 89a] (...) (9) sağ kol şol kol orta kol dip (10) **alay** deyü yigirmi otuz biñ 'asker takımı üzre kâfirlere rağmen kumandar (11) idüp 'adûya vehâbet düşer idi.

armada: İsp. Büyük savaş filosu.

[İ, 60a] (...) (14) on yedi pâre yelken bir **armada** olmak üzre sâlimîn [u] (15) gânimîn yigirmi toközuncü günü şancağların açup dahı (1) rağmen li'l-a 'dâ topların atarak şenlik şâdmânlık iderek (2) Tûnusa varup Halku'l-vād altına lenger-endâz olup yatdılar.

ağ: Atgillerden, binme, yük çekme, taşıma vb. hizmetlerde kullanılan, tek tırnaklı hayvan; beygir, düldül.

[İ, 143a] (13) (...) Anuñ şerefî-y-ile kılıç kuşanup **ağ** ton (14) kuman şâhibi oldum.

[İ, 163b] (5) (...) Bin Kâzî (6) Tûnus beginüñ bu ahvâlin göricek 'aklı başından (7) gidüp andan hemân **ağ** sırtına gelüp ve şöyle kısım (8) eyledi-ki.

ağlu ~ ağıl: Binek atı kullanan (asker veya asker sınıfı); süvari.

[İ, 161b] (10) (...) Hayreddin Paşa on iki biñ (11) cirid **ağıl** kuman ile düşmana togru **ağ** gerdânesin (12) tabancalayup bād-ı şarşar manend heft-ser ejderleyin (13) bir kopus kopardılar ki (...)

[İ, 165a] (10) Ol zamân biñ kadar **ağıl**-ki Hayreddin Paşanuñ (11) yâr [u] kâfâdarlarından olmak üzre başına cem' olup (12) cümlemüzüñ başı yolu ki fedâdur (...)

'asâkir: Ar. Askerler.

[İ, 173b] (12) (...) Günlerde bir gün **'asākīr-i gāziyān** Bin Qāzīnūn (13) ehl-i belediye bu güne söz yazdukları istimā' olındukları (14) hemān yer yer kuşanup Hayreddīn Paşanın sarāy kapısı (15) öñüne toldılar.

[İ, 88a] (5) (...) Cümlesi beş altı biñ miqdārı (6) **'asākīr-i İslām** var idi.

'asker: Ar. Ordunun her kademesinde görevli subay, assubay, çavuş, onbaşı ve erlere verilen isim, leşker.

[İ, 41a] (8) (...) İmdi anlar kanıkmışlardır, varalum (7) altısın dahı kıyidan çıkaralum deyü yā tekneler ile (8) deñizden yāhūd karadan **'asker** döküp bize şarkıntılık (9) etmeleri muḳarrerdür.

[İ, 163a] (5) (...) Şimdi ol Hayreddīn (6) Paşanın ol olduğı konak pek ziyāde mesīre-gāh (7) āb [u] havāsi müferreh yir olmağla Hayreddīn Paşa ağırlığı (8) Cezāyire gönderüp kendüsi beş on gün **'asker-ile** (9) ol arada eğlenüp zevk eylese gerek idi.

[İ, 180a] (...) Hayreddīn Paşa dahı piyāde **'asker** mābeyninde amānın (10) oğullar çekün eliñüzi amān diyene kılıç olmaz deyü (11) güç belā ile **'askeri** tebes eyledi.

'askersüz ~ 'askersiz: Askeri olmayan.

[İ, 55a] (...) (2) Ne **'asker** re'issüz olur ve ne re'is **'askersüz** olur.

[İ, 54b] (14) (...) Hayreddīn Re'is olsun ve sāyiri olsun ağızları (15) ile kuş tutmuşlar **'askersiz** çi fāyide anlarıñ-da [İ, 55a] (1) nām [u] şān şāhibleri olmasına bā'is **'asākīr-i İslām**dur.

bahādur: Far. Usta savaşçı, cengaver, yiğit, kahraman, cesur.

[İ, 196b] (13) (...) andan ol Sinān kapudanı deryā umūrında (14) māhir dahı yarar **bahādur** yigit olmağla teknelerün üzerine (15) kapudan naşb idüp kendi Hayreddīn Paşa 'ibādātında [İ, 196b] (1) tātında zevkinde şafāsında oldılar.

bahādurlık: Yiğitlik, kahramanlık.

[İ, 18a] (12) (...) Şimdi Oruç (13) Re'isün evşāfını ve **bahādurlığı**ni ağız ağızdan Mısır (14) sulṭānına ta'rīf eylediler.

bārū: Far. Kale duvarı, hisar burcu, sur.

[İ, 131b] (11) (...) belediñüze (12) gelüp kadem başduğumuzda burc [u] **bārū**larıñuzda yigirmi (13) otuz pāre işe yarar top bulunmaz idi.

bārūd ~ bārūt: Far. Ateşli silahla bir merminin atılmasına veya herhangi bir aracın fırlatılmasına yarayan patlayıcı madde.

[İ, 72b] (2) (...) Şöyle-ki bizüm İslām **'askerinden** kāfirler gāyet (3) zebūn oldu, vardı paḫīl gibi gāzīleriñ **bārūtı** (4) dükendī.

[İ, 140b] (...) (3) Becāye kal'asını muḫāşara idüp bārūdları dükenüp (4) benden **bārūd** istediler, ben virmedüm, ol zamān (5) baña gāzbān olup varup Cezāyiri alup zabt (6) etdiler.

baş-: Bir yere baskın yapmak.

[İ, 62a] (5) (...) Birkaç gün gidüp varup Formantera (6) nām mevzi 'yi **başup** andan iki üç yüz kâfir esir alup (7) teknelere pây idüp kürege kodılar.

başdur-: Baskın yaptırmak.

[İ, 20a] (10) (...) 'Âkıbet (11) varup bir limanda **başdurup** teknesin aldılar.

başkın Kısa süreli, beklenmedik saldırı.

[İ, 75b] (6) (...) Kâfirler dahı (7) gördiler ki hāl başka tekneleri dahı böyle **başkın** idi-ki (8) aślā davranacak liyâkatları yok idi.

başbuğ: Başkumandan, başkan, reis, lider.

[İ, 63b] (1) (...) Muhyiddin Re'îsi mezkûr altı päre tekne- (2) nüñ üzerine **başbuğ** diküp ser- 'asker eyledi.

[İ, 179a] (5) (...) ben Cezâyire cülûs idersem (6) seni cümle vaṭanuñ üzerine **başbuğ** naşb iderem (7) dimiş idi.

başlık: Savaşlarda korunma amacıyla başa geçirilen miğfer.

[İ, 31a] (3) (...) Ol zamān kapudan paşa bostancı (4) **başlık**dan çıkma İskender Paşa idi.

bölük: Taburu meydana getiren ve öbür birliklerin temeli sayılan askerî birlik.

[İ, 164a] (6) (...) Anuñ dahı dört (7) **bölük** 'askerde bir **bölük** sağ 'askeri kalmadı.

buğ: Reis, komutan.

[İ, 48a] (7) (...) Şimdi Hayreddin Re'îs ol esirlerüñ (8) başları **buğ**ları olan kâfiri kıça çağurup (9) böyle pür-şilâh ne cānına giderdiñüz (...)

burc: Ar. Kale surlarının gerekli yerlerine yapılan savunma kulesi.

[İ, 34a] (5) (...) Halku'l-vad **burc**ını kışla idinüp (6) teknelerin Ölüdeñize bağlayup mühimmâtların mahzenlere (7) töldurdılar.

[İ, 88a] (1) şöyle-ki sînelerin çinî pülâta müstağrak idüp (2) gūyâ ki hemân yedi başlu ejderhâya dönüp dahı **burc** [u] (3) bārûlar üzre topların atup şancağların diküp (4) hâzır [u] müheyyâ olup kâdîyu'l-hâcâtdan nuşret taleb etmege (5) meşgûl oldılar.

cāsūs: Ar. Bir devletin askerî, siyasi ve ekonomik sırlarını başka bir devlet hesabına gizlice öğrenmekle görevli kimse, ajan.

[İ, 170b] (8) (...) Kara (9) Hasan kalkup andan Cezâyire gelürken Bin Kâzî dedükleri müfsid (10) **cāsūs** yedi-y-ile Kara Hasana nâme göndermiş idi (...)

cāsüşlik: Casus olma durumu; çâşitlik, ajanlık.

[İ, 160a] (7) (...) Bu kadar zamāndur **cāsüşlik** iderem (8) böyle ahvâle rāst gelmedüm (...)

ceb-hâne: Far. Ateşli silahlarla atılmak üzere hazırlanan çeşitli maddeler, mermiler.

[İ, 131b] (12) (...) burc [u] bārularıñuzda yigirmi (13) otuz pāre işe yarar top bulunmaz idi, dahı cebe (14) ve cevşen **ceb-hāne**-i ālāt şöyle tursun şimdi el-ḥamdü (15) li'llāh beş altı yüz pāre top peydāh eyledük (...)

cebe: Zincir veya halkadan örülerek yapılmış zırh.

[İ, 131b] (13) (...) dahı **cebe** (14) ve cevşen **ceb-hāne**-i ālāt şöyle tursun şimdi el-ḥamdü (15) li'llāh beş altı yüz pāre top peydāh eyledük (...)

cenarel: Alm. Orduda albayla mareşal arasındaki yüksek rütbeli subaylara verilen ortak ad.

(...) [İ, 87a] (1) kayığı ile ol kırk pāre kadirğanuñ **cenareline** gönderdiler. (2) Raḳkāş kayığı dahı bir nā-mübārek sâ'atde qarṭal-hāneden (3) çıkup gelüp donanmaya yapsa üzerlerine rāst gelüp (4) varup **cenarele** kraluñ nāmesin virdi. **Cenarel** dahı (5) dīvān idüp okutdı.

cengāver: Far. Savaşı seven ve savaşta mahir olan kimse, cenkçi, savaşçı, savaşkan.

[İ, 153b] (2) (...) ammā (3) kabāyil-i 'urbān eşkiyālarından beş altı biñ **cengāver** (4) serden geçdi.

[İ, 114b] (4) (...) bu kadar **cengāver** (5) yigitlerin öldürdük, sen şimdi beş on (6) fırtaş ile ne göz kıracaksın (...)

cenk: Far. Silahlı çatışma, savaş, harp, muharebe, kıtal.

[İ, 5b] (8) (...) Kaḫā'-ı (9) kader yolda giderken nāgāh Rodos gemilerine rāst gelüp (10) 'aẓīm **cenk** eylediler.

(...) [İ, 26a] (1) bakmayup varup çatdılar. Aşlā göz açdurmayup (2) kaçup aldılar. Ammā iki taraftan 'aẓīm **cenk** oldı.

cidāl: Ar. Savaş, cenk, kavga.

[İ, 154a] (11) (...) Bir fırkası biñimiz firār idüp kaçdı, biz (12) kimüñ içün cenk [u] **cidāl** iderüz.

cihād: Ar. İslam nizamını yeryüzünde hâkim kılma ve bu nizamı savunma maksadıyla din uğrunda ve Hak yolunda yapılan savaş, gaza.

[İ, 174b] (...) (9) fî sebîli'llāh **cihād** içün ilimüz memleketimiz birağup (10) a'dālarından anları mahfûz itmege geldük (...)

çaşid: Casus.

[İ, 107b] (8) (...) Andan (9) **çaşid** gönderüp Oruç Re'îsüñ ḫurūcına muntazır (10) oldı.

dilāver: Far. Yürekli, cesur kimse, yiğit, kahraman.

[İ, 105b] (...) (9) Hemān göreyim seni bir adam gibi hareket eyle 'Arab **dilāver**lerinden (10) 'asker yazup sen öteden ben beriden bolay-kim fırkaṭacı (11) Tilimsandan kaçıra idik (...)

dilāverān: Far. Yiğitler, kahramanlar.

[İ, 169a] (...) (10) Ḥayreddin Paşa üç biñ gāziyān [u] **dilāverān** birle (11) çıkup (...)

donanma: Bir devletin deniz kuvvetleri; armada.

[İ, 18b] (1) (...) Mısır Sultânı Hind (2) tarafına **donanma** göndermek tedârükünde idi. Oruç (3) Re'îsi anca **donanma** üzerine ser- 'asker eyledi (...)

[İ, 18b] (7) (...) Anca **donanmamı** ol tarafa gönderüp mezkûr kerâsteyi (8) getürsünler dedi.

düşmân: Far. Birine karşı iyi duygular beslemeyen, kötülük etmek için fırsat kollayan kimse, yağı, hasım.

[İ, 52b] (...) (15) Gelürlerse hâzırız ve mahallinde dahı vâfir gâlib **düşmândan** [İ, 52a] (1) kaçup baş kurtarmağ cümleden büyük erlikdür.

[İ, 101a] Oruç Re'îsüñ huzûrına getürdiler (9) dahı hemîşe **düşmân**larıñ hâk-i pâyında böyle kaltîn ola (10) yâ Mevlânâ el-mücâhid didiler.

el-mücâhid: Ar. Allah yolunda din, vatan, millet uğruna savaşan, cihat eden kimse.

[İ, 101a] (8) (...) Oruç Re'îsüñ huzûrına getürdiler (9) dahı hemîşe **düşmân**larıñ hâk-i pâyında böyle kaltîn ola (10) yâ Mevlânâ **el-mücâhid** didiler (...)

emîri'l-mücâhidîn: Ar. "Cihatçıların lideri" anlamında söz.

[İ, 125b] (...) (7) Hayreddîn Re'îşe eytdiler: Yâ **emîri'l-mücâhidîn** (8) istimâ'ımız oldu-ki kâfir kapudanlarına âzâdlık virmişsünüz (...)

er: Erkek; rütbesiz asker; nefer.

[İ, 111b] (7) (...) imdi oğullar **er** ölür adı (8) kalur at ölür meydânı kalur (...)

feth: Ar. Bir memleket, şehir veya mevkii savaşla düşman elinden alma, ele geçirme, zaptetme.

[İ, 4a] (11) (...) küffâr-ı hâkisâr elinden bi-'avn-i Hudâ **feth** idüp alduğda (12) lâzım-ı hıfz [u] hîrâset için kul yazup ol kal'ayı bekleyeler.

[İ, 78b] (...) (8) Şimdi kâfir yakasında Becâye kal'asınıñ **feth** olunup alındığı (9) haberi geldükde kâfirlerüñ başına kıyâmetler kopup yas [u] mâtem (10) eylediler (...)

fütüh: Ar. Fetihler, zaferler, fütuhat.

[İ, 50b] (13) (...) El-hamdü li'llâh âsân vechle **feth** [u] (14) **fütüh** eyleyüp zabt etdiler (...)

gâlib: Ar. Üstün gelen, yenen, galebe çalan kimse.

[İ, 5b] (12) (...) Ve'l-hâsıl kâfir gemileri **gâlib** olup Oruç Re'îs derd-mendi (13) gemisi-y-ile alup esîr eylediler.

gâliblik: Zafer elde ediş.

[İ, 152b] (1) (...) Bu 'Arab kısmı bir 'ârsuz kavmdür, **gâliblik** mağlûbhk (2) bilmezler.

galyaça: İtal. Buharlı gemilerin icadından önce düşmanı kovalama ve takip etme işinde kullanılan 9 ile 24 kürekli savaş gemisi.

[İ. 16a] anlar da bize kendi (6) koduğunuz yoldur deyü andan beter ideler deyü söyleyenüñ (7) biri-de mezkûr **ğalyağa** kapudanı idi.

ğanîmet: Ar. Savaşta düşmandan alınan savaş esirleri, sivil esirler, menkul ve gayrimenkul mallar.

[İ. 63a] (...) (2) Andan aqtarmaları boşaldup şatup şavup **ğazîler** **ğanîmet** (3) mālın kısm eylediler.

[İ. 194a] (8) (...) Şöyle-ki on dört gün içinde (9) yigirmi bir barça **ğanîmet** Ciceliye yolladı.

ğazâ: Ar. İslam dini uğruna yapılan savaş, cihat.

[İ. 23b] (11) (...) Niyyetü 'l-**ğazâ** kaşd-ı kâfir fî sebîli 'llâh (12) cân-ile başum bu yola komuşumdur deyü bi-smi 'llâhi 'r-raḥmāni 'r-raḥîm (13) tevekkeltü 'alâ 'llâh deyüp bir mübârek sâ'atde **ğazâya** teveccüh (14) idüp yola revân olup gıtdiler.

[İ. 30b] (7) (...) Şimdi gelehüm Oruç Re 'ts (8) ayakdaşı Yahyâ Re 'ts ikişer tahta salup yine **ğazâya** (9) 'azîmet etdiler.

ğazâlık: Savaşa ait.

[İ. 46b] (6) (...) Şimdi Hayreddîn Re 'ts eytdi: Gelüñ **ğazîler** (7) sizüñle bugün bir kara **ğazâlığı** idelüm.

ğazî: Ar. Gaza eden, İslam dini ve vatan uğruna elde silah düşmanla savaşan, gazadan şehit olmadan dönen kimse; gazada büyük kahramanlıklar gösteren kumandan veya şehirlere verilen ünvan.

[İ. 193a] (13) (...) Ol gün Hayreddîn Paşa **ğazîlere** 'âlî ziyâfet (14) eyleyüp gülme oynama yeme içme bir nevrüz eylediler ki (15) ancak olur.

[İ. 161a] (1) **Ğazî** Hayreddîn Paşa yerine hazine-dârın vekîl naşb (2) eyleyüp Cezâyirden göç idüp dahı ol terkîm yerine (3) varup konup Tûnus beginüñ gelmesine muntazır oldı.

ğâziyân: Ar.+Far. Gaziler.

[İ. 40a] (11) (...) Şimdi Oruç Re 'ts murâd eyledi-ki bir iki yüz miqdâr [u] (12) 'aded **ğâziyân** ile taşra çıkup ol kal 'a altında (13) olan kâfir teknelerin çıkara.

gere: İtal. Savaş.

[İ. 62b] (4) (...) Ammâ şöyle direk seren-ki on beş on altı kapak kaldırur (5) **gere** gemilerine direk seren gelürdi.

ğuzzātu'l-muvahhîdîn: Ar. "İnananlar için yapılan savaşlar." anlamında söz.

[İ. 64a] (3) (...) Hayreddîn Re 'ts içün ve karındaşı Oruç Re 'ts içün (4) ve anlara yâr ve yâver olup dîn-i mübîn uğrına cân ile (5) başların fedâ eyleyen **ğuzzātu'l-muvahhîdîne** 'azîm du 'âlar idüp (6) Hâk Te 'âlâ dünyâda ve ahiretde mücâhidîn lalarımıñ yüzlerin (7) ağ eyleyüp dayîmü 'd-dehr a 'dâ-yı ḥâsirîn üzerine kılıçların (8) keskin eylesün.

ğuzzātu'l-müslimîn: Ar. "Müslümanlar için yapılan savaşlar." anlamında söz.

[İ. 130a] (4) (...) berrde ve bahrde (5) **ğuzzātu'l-müslimîn** a 'dâları üzerine manşûr [u] muzaffer (6) eyleyüvire âmîn.

harb: Ar. Devletlerin birbirleriyle diplomatik münasebetlerini keserek yaptıkları silahlı çarpışma, savaş, cenk.

[İ 21a] (7) ve bunların pîşe-i şan'atları gice gündüz kâfir-i (8) bî-dînlerle cenk [u] cidâl ve **harb** [u] kıtâldut.

hücüm: Ar. Üstüne yürüme, saldırma, saldırı, savlet.

[İ 89a] (2) (...) Oruç Re'îs dağı anlarla (3) ma'an berâber olmak üzere kâfirlere gâfilen birer tüfenk (4) alabandası urup andan dâl-ı tîğ-ı âteş-tâb olup (5) kâfirlere **hücüm** eyleyüp bi-'avn-i Hudâ ve mu'cizât-ı Muştâfâ (6) kırmağa başladılar.

kabalyar: İtal. Zırhlı şövalye, şövalye.

[İ 30a] (14) (...) Pireşenüñ **kabalyar** işi (15) olmak üzere dağı on üç on dört yaşında [İ 30b] (1) bir Frenk oğlanı ve başka ganimet tuhfelerinden Mısır (2) Sulânına hedâyâ gönderdi.

kahramân: Far. Savaşta yiğitlik ve cesaret göstererek korkusuzca dövüşen kimse, yiğit, bahadır.

[İ 199a] (4) (...) sen isem baña zamânenüñ **kahramânıdır** deyü medh (5) idersin deyü vâfir mezelendi.

kal'a: Ar. Eskiden düşmana karşı koymak ve güvenliği sağlamak için savunulması gereken önemli noktalara yapılan yüksek, kalın duvarlı, burçlu, mazgallı, sağlam ve kuvvetli yapı.

[İ 198b] (6) (...) Hayreddîn Paşa benden kemâl-i mertebe havfindan **kal'anuñ** (7) miftâhını gönderdi.

kalyon: İtal. Buharlı gemilerin icadından önce hem yelken hem kürekle yürütülen, iki veya üç ambarlı ahşap savaş gemisi.

[İ 17a] (4) (...) Anıahıyyada 'Alî Kapudan nâmında bir **kalyon** kapudanı (5) var idi.

karavul: Güvenliği sağlamak, nöbet tutmak, düşmanın ani baskınlarına karşı uyanık olmak gibi amaçlarla dolaştırılan piyade ve süvari askeri, nöbetçi, gözcü.

[İ 46a] (15) (...) karaya **karavul** çıkarup [İ 46b] (1) cevânib-i erba'asın bono vardiya idüp gözetdiler.

karşal-hâne: Donanma üssü.

[İ 117b] (10) (...) şöyle-ki kırk pâre tekeden iki tekne (11) güç belâ ile selâmet kurtulup **karşal-hâneye** varup (12) vuşul oldılar.

katl: Ar. Öldürme, öldürülme.

[İ 126b] (9) (...) Meger ol Kırando kapudan-ki **katl** olan İspanyada büyük (10) kan olmağla hışmı akrâbâsı kırala gelüp dâd [u] feryâd (11) eylediler.

[İ 127b] (9) (...) Vaktâ ki papaz Cezâyire gelüp Hayreddîn Re'îsüñ hâk-i pâyına (10) yüz sürdükde kapudanları **katl** etmesinden bir miqdâr (11) söylemek şadâdında oldukda Gâzî Hayreddîn Re'îs dağı (12) eytdi.

kılıç: Kın içine konup bir kayışla bele takılan, çelikten yapılmış, eğri veya düz, uzun kesici silah.

[İ. 69a] (...) (6) Muhyiddîn Re'îs pâdişāhuñ virdiği bergüzârı (7) dīvân ortasında bir elmâs kabzalı **kılıç** Hayred- (8) dîn Re'îsüñ boynuna aşup başına mücevher şorkuç (9) ve egnine hil'at-ı fâhire geydürdi.

kıtâl: Ar. Savaş, cenk.

[İ. 165a] (1) Yer penbe gibi atladı, yerüñ gubârı kanuñ baharı, hulâşa-yı (2) netâyic üç üç buçuk sâ'at 'azîm cenk [u] cidâl ve harb [u] **kıtâl** (3) olunup tarafeynden katı çok cân turâba düşdi.

kışla: Askerlerin barınması için yapılan büyük bina.

[İ. 28b] (7) (...) kapudanlar için konak ta 'yîn (8) idesin ve levendân için **kışla** ta 'yîn idesin.

koman: Birlik.

[İ. 161a] (13) (...) Tûnus begi dahı **komanı**-y-ıla (14) ol maḥall [u] mevzî 'a toḡru gelmekde. Hayreddîn Paşa (15) dahı bir miqdâr kuman güdye başına komuş idi.

kuman: Fr. Bir askerî birliğin yönetimini elinde bulunduran kimse, komutan.

[İ. 161b] (4) (...) Şimdi Tûnus (5) begi güdye üzerinde olan **kumanı** görünce 'azîm (6) hażz idüp işte qarındaşıḡum Veled Bin Kâzî benî (7) qarşulamaḡa geliyor.

kumanda: İtal. Askere, izcilere, bir tören sırasında öğrencilere almaları istenen durum için verilen emir, komut.

[İ. 35b] (14) (...) **Kumanda** hep Hayreddîn (15) Re'îsde idi.

kumandador: Fr. Komutan.

[İ. 8b] (5) (...) Şimdi ol vilâyete hükm eyleyen (6) kâfir mürd olunca öbir deryâ umûrına hükm iden kâfir anuñ (7) yerine **kumandador** oldu.

kumandan: Komutan.

[İ. 152a] (4) (...) Ol aradan kalkup (5) bir baş Kırnata taḡına vardı, andan ehl-i İslâmdan (6) olan mütecellî tã'ifesinden ki Endülüs **kumandan** demek olur.

kumandar: Askere, izcilere, bir tören sırasında öğrencilere almaları istenen durum için verilen emir, komut.

[İ. 89a] (10) (...) yigirmi otuz biñ 'asker taḡımı üzre kâfirlere raḡmen **kumandar** (11) idüp 'adûya veḡâbet düşer idi.

levend: İtal. Osmanlı bahriye teşkilatında donanmada ve kıyılarda hizmet gören askerî sınıf.

[İ. 23a] (3) (...) Andan Oruç Re'îs kendisi yigirmi otuz (4) pāk **levend** ile kuşanup Manişşaya gelüp Sultân (5) Korkud ile dahı Piyâli Beg ile görîşdiler.

levendân: Leventler.

[İ. 22b] (1) Tamâm tekneler murâd üzre yapılup ve bütün levâzımâtın (2) ve **levendânı** 'askerin ve zâd u zahîresin gördükde (3) İzmirden kalkup gelüp Foçada yatasın.

mağlûb: Ar. Yenik düşmüş, yenilmiş.

[İ, 154b] (5) (...) bu cenk didükleri (6) şeyi bir tehtikdür, gâlib [u] **mağlûb** dahı aña müşâbihdür.

mağlûblık: Yenilgiye uğramış.

[İ, 152b] (1) (...) Bu 'Arab kısmı bir 'ârsuz kavmdür, gâliblik **mağlûblık** (2) bilmezler.

meteriz: Ar. Siperler.

[İ, 71b] (13) (...) Hemân gülbang-ı Muhammedî (14) çekilüp cihād-ı fî-sebîlî 'llâh kaşd-ı kâfir birle varup (15) ibtidâ ki kal'anuñ altına girüp dahı ale'l-fevrî **meteriz** [İ, 72a] (1) alup içine girdiler.

metrîs: Ar. Savaşta, askerlerin arkasına geçerek hem korundukları hem de düşmana ateş ettikleri toprak siper, geçici tabya.

[İ, 73a] (4) (...) Andan gâzîleri âgâh idüp (5) dahı **metrîs**den çıkup çayuñ yanına gelüp tekne- (6) leri çıkarmağa meşgûl oldılar.

mevzî: Ar. Yer, mahal; savaş sırasında bir askerî birliğin savunma tedbirleri olarak yerleştiği yer.

[İ, 164a] (1) (...) Şimdi Bin Kâzî ol **mevzî**'da beklerken (2) nerdesin Hayreddin Paşanuñ hergeleyi ağırlığı kulağın (3) şalup gelürler.

mızrâk: Ar. Ucunda sivri bir demir bulunan, uzun saplı eski bir savaş aleti, kargı.

[İ, 180a] (7) (...) Anlardan dahı bir dâne (8) kalmadı, ammâ gâzîlere **mızrâk** ile çok zaım urdılar.

mızrâkçı: Mızrak kullanan asker.

[İ, 180a] (7) (...) Ol (6) Bin Kâzîden gelen yigirmi biñ 'Arab hep cümlesi (7) üstâd **mızrâk**çılar idi.

misket: Mermi ve bombaların içinde bulunan saçma şeklindeki küçük kurşun veya demir tanecikleri.

[İ, 41b] (5) (...) Oruç Re'îsüñ kolına bir **misket** tokınup zaım-ı (6) şedîd ile mecrûh olup lâ-ya 'kıl yatınca şağ kalanlaruñ (7) dahı tebdîlî şaşup niçe ideceklerin bilmediler.

muzaffer: Ar. Savaşta zafer kazanmış, bir mücadelede başarı, üstünlük elde etmiş, galip.

[İ, 16b] (4) (...) Haq Te'âlâ dayîmâ (5) dîn düşmânlarınıñ başların aşğa eyleyüp maḥhûr [u] (6) müdemmer eylesün ve 'asâkir-i İslâm qarındaşlarımızı berrde (7) baḥrde üzerlerine manşûr [u] **muzaffer** eylesün.

mücâhid: Ar. Çalışıp didinen, uğraşan, mücadele ve mücahede eden kimse; Allah yolunda din, vatan, millet uğruna savaşan, cihat eden kimse.

[İ, 32a] (...) (7) Meger sâhibine Fettâh Kapudan dimekle ma'rûf bir gâzî (8) **mücâhid** yigit dirler imiş.

mücâhidân: Ar.+Far. Allah yolunda savaşanlar, cihat ve mücahede edenler. Krş. **mücâhidîn**

[İ, 148a] (13) (...) Emr-i 'âlî mücibince (14) yanumıza yigirmi otuz biñden ziyâde ecved 'Arab aḥlîsı (15) ile üç biñ dahı 'asker-i **mücâhidân** gelüp vuşûl olmuşlardur.

mücâhidîn: Bk. **mücâhidân**

[İ, 167a] (15) (...) Nâmenüñ maẓmûnı [İ, 167b] (1) bu idi-ki sensin-ki ya seyyidi 'l-mücâhidîn Hayreddîn Paşa (2) nâmem vuşûlunda lutfuñuzdan niyâz olunur.

mühimmât: Ar. Savaş için gerekli olan cephane vb. şeyler.

[İ, 34a] (...) (5) Andan kapudanlar dahı gelüp Halku 'l-vad burcını kışla idinüp (6) teknelerin Ölüdeñize bağlayup **mühimmât**ların mahzenlere (7) tıdurdılar.

nefer: Ar. Rütbesi olmayan asker, er.

[İ, 112b] (1) kâfirler tırma hay kavilenmede idi, ammâ derdimend (2) gâzîler cümlesi biñ **nefer** kişi idi ve biñi evvelki (3) cenkde kırılmışlar idi.

nevet: Ar. Saray veya konaklarda günün belli zamanlarında, seferlerde, konak yerlerinde ve padişahın otağı önünde çalınan askerî muzıka; nöbet.

[İ, 99b] (4) Oruç Re 'is dahı eytdi: Yok karındaş Hâk Te 'âlâ (5) kemâlâtıñ artıura, bu def'a inşâ 'llâh himmetiñizle **nevet** (6) bizümdür, ol mel 'ün ile bir hâl [u] yol olmamız emr-i muḳarrerdür.

niyyetü'l-ğazâ: Ar. "Cihad isteği" anlamında söz.

[İ, 80b] (7) (...) Oruç Re 'is Cicelden (8) çıkup karadan **niyyetü'l-ğazâ** kaşd-ı kâfir birle Cezâyire togru (9) çekilüp gitmekde.

ocaḳ: Yeniçeri teşkilatı.

[İ, 33b] (6) (...) Pek (7) ma 'kûl hoş geldüñüz, şafâ geldüñüz kapudanlar **ocaḳ** (8) sizüñdür deyüp bunlara vâfir 'izzet [u] ikrâm eyleyüp hâṭırların (9) ele aldı.

pala: İtal. Geniş olan uç kısmı kabzasına doğru daralan, kavisli, kalın ve kısa bir nevi kılıç.

[İ, 181a] (14) (...) Hayreddîn Paşanıñ kaḫdârlarından olmaḳ (15) üzre bellerinde birer çift tabancalı dahı birer **pala** [İ, 181a] (1) bıçağı pinhân olup Hayreddîn Paşanıñ eñsesinde (2) tırdılar.

paşabaruz: Teḫizatı basit olan asker.

[İ, 57a] (8) (...) Andan iki seyr üzre (9) fityânları beşer yüze ve **paşabaruz**ları üçer yüz gıruşa (10) hep biribiri üzerlerine ucun saymaca çekdiri (11) beglerine şatup bi 't-tamâm aḳçelerin aldı.

pencik: Far. Osmanlı Devleti'nde akınlarda ve savaşlarda ele geçen esirlerden devlete ayrılan beşte biri.

[İ, 33b] Allâhu Te 'âlâ a 'nâḳ-ı küffârdan her ne ihsân ider (13) ise sekizde bir **pencik** ellide bir limân haḳḳı bu minvâl (14) üzre haḳḳına ḳâ 'il olursın inşâ 'llâh.

perkende: İtal. Osmanlı donanmasında otuz üç veya kırk zira boyunda, on sekiz veya on dokuz oturaklı, baş tarafında topları bulunan ve düşman kovalamakta kullanılan süratli bir savaş gemisi.

[İ, 34b] (5) (...) Yüz (6) elli kâfir esir ol **perkendeden** aldılar, ıḳlavan idi.

[İ. 35a] (10) (...) Ol zamān Hayreddīn (11) Re'îsüñ Deli Muḥammed nāmında bir eski yār [u] ḳafādārı olmaḳ (12) üzre bir baş re'îsi var idi. Anı alduḡı **perkendeye** (13) re'îs eylemiş idi.

piyāde: Far. Yaya savaşan asker sınıfı.

[İ. 153a] (1) bulup ḥalāş oldılar ve illā burca yetişemeyenler cümlesi (2) gāzīleriñ tīg-ı āteş-tābından āmān bulmadılar. Şöyle-ki (3) **piyāde piyāde** ile süvār süvār ile gāzīler böyle bir 'ālī (4) cenk eylediler ki 'Arab kellesinden pūşteler oldı.

puşad: Silah, zırh vb. savaş aletleri. krş. **puşat**

[İ. 111a] (15) (...) Cezāyire toḡru [İ. 111b] (1) gider gitmez ardlarından on beş yigirmi biñ ḳāfir ılḡar ile (2) yetişüp eytdiler ki üzerleriñüzde olan şilāḫı **puşadı** bıraḡuñuz, (3) şaḡ çıkup gitdiñüz, yetişmez mi dediler.

puşat: bk. **puşad**

[İ. 61a] (1) (...) Re'îsler dahı ḳonaḡlarına çıkḑılar, teknelerin bozup (2) **puşatların** mahzenlere ḳodılar.

re'îs: Ar. Osmanlı donanmasında gemi kaptanı; baş, başkan, komutan.

[İ. 35a] (1) (...) Oruç **Re'îs** ve Yahyā **Re'îs** ve öbir Tūnus tekneleriniñ (2) **re'îsleri** şandal indürüp Hayreddīn **Re'îse** geldiler.

[İ. 66a] (7) (...) Andan Hayreddīn **Re'îs** (8) içün iḥsān olan büyük yeñi tekneye kendi bindi (9) ve Oruç **Re'îse** iḥsān olan yeñi tekneye baş **re'îsin** (10) bindürdi.

şacma: Av fişeklerinin içine konan çeşitli boylardaki yuvarlak küçük kurşun tanelerinden her biri.

[İ. 70a] (7) (...) On altı pāre (8) tunc top ile elli sekiz tunc **şacması** var idi.

şancaḡ: Bir devletin, bir askerî birliḡin şeref ve gururunu temsil eden, yere dikilecek şekilde yapılmış gönderli bayrak; bir geminin burun istikametine göre sağ tarafı; Osmanlı mülki teşkilatında idari bölüm.

[İ. 70a] (3) (...) Çün (4) şabāḥ olduḡda Hayreddīn Re'îs top atup **şancaḡ** diküp (5) pādīşāḫuñ iḥsān eyledüḡi ol iki tekneye bindi.

şancıvan: Rodos'ta bulunan şövalyeler.

[İ. 8b] (10) (...) Bu ḥuşūşda **Şancıvan-ı** yezīde (11) küllī ḳadr olmasına nār-ı nūruñ rızāsı yoḡdur deyü Şanṭurlu- (12) oḡluna aḳçesin çevirüp Oruç Re'îsi tekrār esīr (13) eylediler.

şavaşdur-: Savaşma işini yaptırmak.

[İ. 38a] (13) (...) Ammā Oruç Re'îs ol gāzā-ı ekberde ecele (14) berāber zaḥm yemiş idi, **şavaşdurdı**.

sefer: Yolculuk, seyahat; genellikle ülke dışına yapılan askerî harekât, savaş için yapılan yolculuk.

[İ. 5b] (4) (...) Kimseye iḥtiyācları (5) yoḡ idi. Ekserī **seferleri** Ḳoloza Selānike Egriboza idi.

[İ. 191a] (4) (...) Andan altı pāre tekne (5) yağlayup **sefere** gitdiler.

ser-‘asker: Far.+Ar. Osmanlı ordusuna kumanda eden vezir, ordu kumandanı.

[İ, 18b] (13) (...) Mısır Sulţānı dahı Oruç Re’îsi on (14) altı pâre teknenüñ üzerine **ser-‘asker** olmak üzre (15) Payas köfrezine gönderüp kerâste getürmege gitdi.

serdâr: Far. Kumandan, başkumandan.

[İ, 28b] (7) (...) İskenderiyye **serdârına** (5) emr yazup Oruç kapudanuñ ve refîki Yahyâ Kapudanuñ (6) üzerinden geçen kuşuñ kanadın kaç’ idesin.

seyf: Ar. Kılıç.

[İ, 38b] (10) Şimdi büyük kâfirler ve cehennem **seyfleri** bir araya cem’ olup (11) mâbeynlerinde müşâvere eylediler.

silâh: Ar. Düşmanı öldürmek, imha etmek veya kendini savunmak maksadıyla kullanılan her türlü alet.

[İ, 110b] (15) (...) Anlarda **silâh** bırakmak büyük ‘ârdur [İ, 111a] (1) ya ‘nî silâhların bırakmak mümkün degüldür.

sipâhî: Far. Osmanlı ordusunda bir sınıf süvari askeri.

[İ, 159b] (6) (...) Bir gice rü’yâsında Tûnus beginüñ (7) had’aligi ma’lûm olup çün şabâh beş on tâne (8) **sipâhî** bindürüp eytdi.

sipâhiyyân: Far. Sipahiler.

[İ, 147b] (13) (...) Mes’ûduñ tazarru’ ve niyâzına (14) merhamet eyleyüp hemân ol sâ’at bir iki üç biñ (15) cirid aklı **sipâhiyyân** ile biñ ‘aded terrâz gâziyân [İ, 148a] (1) birle Mes’ûda gönderdi.

şolţat: Fr. Asker, nefer.

[İ, 37a] (12) (...) On üçinci günü deyince Anabolıdan çıkmış (13) İspanya yakasına gider bir **şolţat** yüklü barçaya râst (14) geldiler.

[İ, 195b] (4) (...) İrtesi gün (5) bir büyük barçaya dahı râst geldiler. **Şolţat** yüklü (6) idi.

şulh: Ar. Savaştan sonra barışma, barış.

[İ, 197b] (11) (...) Siz beni Hayreddîn (12) Paşaya **şulh** için gönderdüñ, vardum ahvâli ifâde (13) eyledükde baña eytdi.

şüvâri: Far. Ata binmiş kimse, atlı.

[İ, 194b] (1) hele darb-ı desti-y-ile Hayreddîn Paşa ol tekneyi tıtdı. (2) Mezķür tekne **şüvâri**lerine varınca deñize atıp teknede (3) bir şeyi komadı.

şehâdet: Ar. Görülen ve bilinen bir durum veya iş hakkında şahitlik etme, tanıklık yapma; Allah yolunda, milli ve manevi değerler uğrunda ölme, canını fena edip şehit olma.

[İ, 112b] (7) (...) Oruç Re’îs **şehâdet** (8) şerbetin nûş idüp şehîd düşdi rahmetu’llâhi (9) ‘aleyhim ecma’in.

şehâdetlik: Allah yolunda ölüm.

[İ, 19b] *Ammā siz beni kendi hālîme (15) komadıñuz tã ki anuñ böyle idecegine benüm 'aqlum [İ, 20a] (1) şehâdetlik ider idi.*

şehîd: Ar. Allah yolunda ve din uğrunda savaşırken ölen kimse.

[İ, 5b] (10) (...) Karındaşı İlyās **şehîd** düşüp cãm-ı (11) memâtı nûş idüp meskeni firdevs-i a'lâ oldu rahmetu'llâhi (12) 'aleyh.

[İ, 43b] (10) (...) Ol zamân Oruç Re'isüñ kolcuğazın **şehîd** (11) idüp keddiler.

şemşîr: Far. Kılıç.

[İ, 42a] (1) (...) Üç yüzden mütecâviz kâfir-i bî-dînleri tu'me-i (2) şemşîrden geçürüp yüz elli miqdâr kâfir-i bî-dînleri dahı diri (3) tıñup esîr eylediler.

tabancala-: Tabanca ile ateş ederek.

[İ, 161b] (10) (...) Hayreddîn Paşa on iki biñ (11) cirid aklı kuman ile düşmâna toğru at gerdânesin (12) **tabancalayup** bād-ı şarşar manend heft-ser ejderleyin (13) bir kopus kopardılar (...)

tabancalı: Tabancası olan.

[İ, 191a] (...) (7) Anı kâküp aldılar, ammā gâyet büyük ve zengîn (8) barça idi, yüki bütün çuka kumaş Pireşe işi (9) tüfenk **tabancalı** dahı şafrası dimür idi.

terrâz: Kalkan taşıyan asker.

[İ, 162a] (...) (5) Tünus 'askeri hemân bir sergi misâli serilüp kalınca (6) dâl-ı tîğ-i âteş-tâb olup aklı aklı ile **terrâz** **terrâz**-ile kopolup (7) böyle bir 'âlî cenk eylediler.

tîğ: Far. Kılıç.

[İ, 109b] (2) (...) Anlar dahı gâzîlerüñ **tîğ**-i âteş- (3) tâbindan necât bulamayup âmân el-amân deyüp çağırışmağa (4) başladılar.

[İ, 96a] (5) (...) Andan (6) dâl-ı **tîğ**-i âteş-tâb olup öyle bir kılıç urdılar ki (7) tã ki palamar deyyüs sinyor deyince kırdılar.

top: Gülle veya şarapnel atan ateşli silah.

[İ, 25b] (...) (12) Andan gülbang-ı Muhammedî çekilüp sancaqlar açılup (13) **toplar** atıldı.

[İ, 41b] (6) (...) Kâfirler kal'adan bu kadar **top** (7) atdılar, bārî baıralum deyü olmadı, rāst getüremediler.

topçı: Topların kullanılması, bakımı, ikmali ve taşınması ile uğraşan asker sınıfı.

[İ, 116b] (1) (...) Ammā gâzîlerdür herkes ta'yîn oldukları hizmetüñ (2) üzerinde meselâ **topçı** topında ve tüfenkçi tüfenginde olmak (3) üzre hâzır idiler.

tüfek: bk. **tüfenk**

[İ 179b] (1) 'askerdür 'Arab t̄âyifesine bî-pāk bî-pervā varup (2) muḳābil olup 'Arablar **tüfek**lerinin ağzını çakmağını dahı (3) ḥāyik ucında çıkılanmış bir iki üç atum bārūdını arayup (4) bulınca gāziler üçer kat kurşun alabandası urdılar.

tüfenk: Far. Uzun namlulu, taşınabilir ateşli silah. krş. **tüfek**

[İ 30a] (15) (...) Yükləri çuka **tüfenk** demüri ve Pireşe tabancalı [İ 30a] (1) ve çerçi puşadı idi.

tüfenkçi: Saray muhafızı, saraylarda vazife gören silahlı memur.

[İ 116b] (1) (...) Ammā gāzilerdür herkes ta 'yîn oldukları hizmetüñ (2) üzerinde meselā topçı topında ve **tüfenkçi** tüfenginde olmaḳ (3) üzre ḥāzır idiler.

tüfenksüz: Silahı bulunmayan.

[İ 103a] (6) (...) Şimdi Oruç Re 'ts topsuz **tüfenksüz** Tilimsanuñ (7) fethi kendüsine müyesser olduğın muḳābelesinde 'azīm (8) ḥamd [u] senālar eyledi.

yaylın: Birden fazla ateşli silahın hep birden gerçekleştirdiği ateş.

[İ 156] (...) (2) Şimdi gāziler 'aşkla bir na 'ra-yı Allāhu ekber çeküp nireye (3) gidersüñüz kâfir-i bî-dînler cān elimüzden ḳanda ḥalāş olursuñuz (4) deyüp birer **yaylın** kurşun alabandası öyle urdılar ki (5) serçe alayı kesim zemîne şapur şapur döküldiler.

yelmāñ: Kılıç darbesi.

[İ 109a] (13) (...) Çoğı ecel cāmın nüş idüp serden (14) geçerci, ecel terzisi ṭon biçerci, çalınduḳça tīg [u] (15) **yelmāñ**ı akardı zemîne kâfirüñ ḳanı.

zābıt: Ar. Eskiden orduda rütbesi teğmenden binbaşıya kadar olan subay; ticaret gemilerinde kumandan.

[İ 78b] (...) (11) Mayorka **zābıtı**nuñ başına ḳalkup sen 'Arab yaḳasınuñ (12) ulandan çiyandan ḥālî olmaduḳın bilmez miydüñ deyü taḳāzā (13) eylediler.

zabıt: Ar. Yönetimi altına alma, sahip olma; bir yeri silah zoruyla ele geçirme.

[İ 50b] (13) (...) El-ḥamdü li 'llāh āsān vechle feth [u] (14) fütūḥ eyleyüp **zabıt** etdiler, sağ ḳalan yüz toksan beş (15) kâfiri teknelere pāy eylediler.

zafer: Ar. Savaşta kazanılan galibiyet, utku, nusret.

[İ 53b] (3) İmdi bu mertebe 'adl [u] dād eyleyen gāzileri Allāh-ı 'azīmü 'ş- (4) -şān niçe a 'dā-yı ḥāsirîn olan dîn düşmānları üzerine (5) manşūr [u] muḳaffir eylesün, yolınca gidilürse İslāma (6) a 'dā bir vechle **zafer** bulamaz.

Sonuç

Osmanlı Devleti’nde düşmanla yapılan savaşları anlatmak için yazılan gazavatnameler sadece birer tarih hikâyesi değil aynı zamanda destansı bir üslupla kaleme alınmış önemli edebî eserlerdir. Bu metinlerde savaşlar; kahramanlık ve dinî inançlar etrafında şekillenir, ayrıca İslam kültürü ile savaş ideolojisi iç içe anlatılır. Bu yapılarıyla gazavatnameler, Türk edebiyatı ve Osmanlı tarihi arasında köprü kuran önemli kaynaklardan biridir.

Belirli bir savaş veya seferi tasvir eden gazavatnameler oldukça ayrıntılı bilgiler verir. *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* adlı eser de bu gazavatnamelerden biri olup Hayreddin Paşa’nın gençlik yıllarından itibaren Cezayir’deki korsanlık maceralarını, Osmanlı hizmetine girişini, İspanyol, Venedik ve Cenevizlilerle yaptığı mücadelelerini, deniz siyasetini ve Akdeniz’deki egemenlik mücadelesini konu edinir. Bu eser sadece bir denizcilik hikâyesi değil aynı zamanda savaşın sosyal, politik ve askerî yönlerini de yansıtan bir eserdir. Metin bu bağlamda incelenmiş olup 129 adet askerî terim tespit edilmiştir. “Levent”, “top”, “kılıç”, “süvârî”, “re’îs”, “kapudan”, “yaylım”, “tığ”, “piyâde”, “savaşdur-”, “er”, “tüfek”, “şehîd”, “tabancalı”, “şemşîr”, “koman”, “gâzâ”, “şehâdet” vb. gibi kelimeler bunlardan sadece bazılarıdır. Belirlenen kelimeler savaş sahnelerinin daha etkileyici bir üslupla anlatılmasına katkı sağlamaktadır. Bu terimler, sadece savaşları betimlemekle kalmamış; dönemin askerî teşkilatlanmasını, rütbe hiyerarşisini ve deniz savaşlarının detaylarını yansıtmıştır. Metinde askerî terimlerin yoğun olarak kullanılması, gazavatnamelerin terminolojik olarak başvurulabilecek önemli kaynaklardan biri olduğunu da ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak metinde yer alan zengin askerî terminoloji Osmanlı savaş sahnelerinin daha canlı ve ayrıntılı bir şekilde sunar. Bu bağlamda eserde bulunan birçok askerî terim dönemin askerî yapısıyla ilgili bilgi verirken ayrıca bu tür eserlerin sadece tarihî değil terminolojik olarak da birer belge niteliğinde olduğunu ortaya koyar.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Birinci Yazar %50, İkinci Yazar %50.

Etik Komite Onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Finansal Destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ayverdi, İlhan (2009). *Kubbealtı Misallı Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ergin, Muharrem (2002). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.
- Galotta, Aldo (1996). “Gazavât-ı Hayreddin Paşa”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopesi (C. 13). İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Güncel Türkçe Sözlük*, Erişim 10 Mart 2025, <http://sozluk.gov.tr>
- Kahane, Henry; Tietze, Andreas. (1988). *The Lingua Franca in The Levant Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin*. İstanbul: ABC Kitabevi Yayın ve Dağıtım.
- Levend, Agah Sırrı (1973). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Levend, Agah Sırrı (2000). *Gazavat-nameler ve Mihaloğlu Ali Bey’in Gazavatnamesi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Redhouse (2005). *J. W. Turkish and English Lexicon*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Steingass, F. (2005). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şen, Mesut (2019). *Türk Dilinin Dünü ve Bugünü*. İstanbul: Post Yayınları.